

Ἐρ Ἀθήναις τῇ 11ῃ Δεκεμβρίου 1894

Φίλε Κύριε Ἰωάννη Ἀρσένη,

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ τελευταίου τόμου τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» τρανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι ὅλα τὰ χρήσιμα ἔργα εὐοδοῦνται, ἐὰν διευθύνωνται ὑπ' ἀνδρός, ἐμπνεομένου κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπὸ πόθου ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος. Ἀληθῶς ἡ ἐπετηρὶς σας διὰ τὸ ἔτος 1894 δεικνύει τὸν τύπον Ἐθνικοῦ Ἡμερολογίου, κάλλιστα κατηρτισμένου, καὶ δὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν γνωστῶν πάντοτε δυσχερειῶν διὰ τὴν ἀνάλογον κυκλοφορίαν. Λυποῦμαι δέ, διότι καὶ φέτος εὐρέθην κεχωσμένος ἐντὸς δικογραφίων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὤφειλον νὰ προσφέρω τὸν ὑποσχεθέντα ἔρανό μου εἰς τὸ τόσῳ τερπνὸν ταμεῖον γνώσεων ποικίλων τῆς «Ποικίλης Στοᾶς». Ἀγνοῶ κατὰ πόσον δύναται νὰ τέρψῃ ἢ νὰ μελαγχολήσῃ τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς ἢ πρὸς τὸ παρελθὼν ἀναδρομῇ ἐπὶ ζητημάτων πολιτειακῶν, τοσοῦτ' στενῶς σχετιζομένων πρὸς τὴν ἐνεστώσαν, οὐχὶ βεβαίως εὐάρεστον, κατάστασιν. Νομίζω ἐν τούτοις, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἀναγνώστης, οἷτινες οὐχὶ ἄνευ τινὸς ἐνδιαφέροντος ἤθελον ἀναγνώσῃ περιλήψιν τῶν ἐν τῇ 6' ἐν Ἀθήναις Συνελεύσει γενομένων συζητήσεων ἐπὶ τῶν περὶ Ἀναθεώρησεως τοῦ Συντάγματος διατάξεων αὐτοῦ. Ὅπως δὴποτε ζητῶ συγγνώμην, διότι τὴν τέρψιν τῶν πολλῶν ἀναγνωστῶν σας θέλει διακόψῃ ἡ μελέτη ἱστορικῶν μὲν πληροφοριῶν, ἀλλ' ἐπὶ θέματος, ἴσως οὐχὶ εὐχαρίστου διὰ τοὺς πολλοὺς, σκυθρωπάζοντας δὲ δεδικαιολογημένως καὶ ἐπὶ τῇ ἀπλῇ σκέψει νέων ἀγώνων πρὸς ἐνδεχομένην ψήφισιν ἄλλου συνταγματικοῦ χάρτου ἢ βελτίωσιν τοῦ ὑπάρχοντος.

Δέξασθε, παρακαλῶ, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαίρετου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μου, μεθ' ἧς διατελῶ.

Ἀξιότιμον Κύριον

Γεώργιος Ν. Φιλάρετος

Ἰωάννην Α. Ἀρσένην,

Διευθυντὴν τῆς «Ποικίλης Στοᾶς»

## Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΥΠΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

«Τὸ δικαίωμα τῆς ἀναθεώρησεως τοῦ  
» Συντάγματος ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐ-  
» τοῦ ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν.  
» Ὁ Λαὸς αἰείποτε δικαιούται νὰ ζητήσῃ  
» τὴν ἀναθεώρησιν, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ  
» ὑποβάλλῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς δια-  
» τυπώσεις, αἵτινες τὸ καταστρέφουσι».

LABOULAYE.

**M**

ΕΤΑΕΥ τῶν προτεινομένων πρὸς θεραπείαν τῆς νοσοῦσης Ἑλληνικῆς Πολιτείας φαρμάκων εἶναι, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος. Ἡ ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις σκοπιμωτάτη τυγχάνει, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἄξιον μελέτης εἰδικῆς, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν θέσιν τῆς ἐν ταῖς στήλαις τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» καὶ ἔνεκα τοῦ χώρου, ὅστις ἀναγκαιῶς ἤθελε καταληφθῇ, καὶ διότι ἐν αὐταῖς ἐπιζητεῖται πλειότερον ἢ τέρψις ἐκ τοῦ ἀναγνώσματος ἢ ἡ μελέτη πολιτειακῶν ζητημάτων καὶ ἡ σκυθρωπότης τοῦ ἀναγνώστου· ὅθεν οὔτε ἡ νομικὴ ἐξονύχισις τοῦ ζη-

τήματος μετὰ παραπομπῶν καὶ σχολίων, οὔτε αἱ ἱερεμιάδες ἐπὶ τῇ ἐνεστώσῃ καταστάσει τοῦ Συντάγματος, οὔτε ἡ δημοσιογραφικὴ ἐκστρατεία πρὸς παράστασιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συνταγματικοῦ ἡμῶν χάρτου ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς εἶναι θέματα, ἅτινα ἀναζητεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν ταῖς στήλαις τῆς «Ποικίλης Στοᾶς».

Ἄλλ' ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ νοῦς τῶν πάντων ἐστραμμένος εἶναι πρὸς τὸ ἀβέβαιον μέλλον καὶ οὐχὶ εὐάριθμοι οἱ προσδοκῶντες τὴν σωτηρίαν τοῦ Τόπου ἐκ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ἴσως δὲν εἶνε ἐστερημένη ἐνδιαφέροντος ἡ ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τοῦ φραγμοῦ ἐκείνου, ὃν ἔθετο ἡ Β' ἐν Ἀθήναις Συντακτικῇ Συνελεύσει διὰ τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ ἐν ἰσχυῖ Συντάγματος· διότι ἐκ τῶν τοιούτων ἱστορικῶν μελετῶν θέλομεν μίαν ἔτι φορὰν πεισθῆ, ὅπόσον ὁ τὰ πάντα ἀλλοιῶν χρόνος καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει μετέβαλε τὰς περὶ τῆς συνταγματικῆς ἀναθεωρήσεως δοξασίας τῆς κοινῆς γνώμης ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ῥητόρων τῆς Συνελεύσεως ὑποστηρικθέντα. Πρὸ τριακονταετίας μεγάλη τῆς Συνελεύσεως μερίς κατεπολέμησεν ἐπιμόνως τὴν περὶ ἀναθεωρήσεως διάταξιν, ἣν ἐθεώρει τότε τόσον εὐκολον περὶ τὴν ἐφαρμογὴν, ὥστ' ἐφοβεῖτο μετὰ τὴν ψήφισιν αὐτῆς τὸ εὐμετάβλητον τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος ἢ τοῦλάχιστον τῶν συνεχῶν ἀναθεωρήσεων. Τὸ 107ον ἄρθρον μετὰ πάροδον τριάκοντα χειμῶνων συνταγματικοῦ βίου ἀπέδειξεν, ὅτι εἶναι τεῖχος ὕψιστον, παρακωλῶον πᾶσαν *κατοικίην* ἀναθεώρησιν.

Συλλογὴ τοιαύτης ὕλης, καὶ ὡς ἱστορικὴ ἀνάμνησις μιᾶς τῶν σπουδαιότερων τοῦ Συντάγματος διατάξεων, ἔχει, νομίζομεν, διὰ πάντα ἐνδιαφέρον· ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οὐδεὶς ὁ δυνάμενος νὰ ποδεῖξῃ τὸ ἔργον τῆς ἐν ἔτει 1864 συνελεύσεως ἐντελές· τοῦναντίον δέ, ἐὰν οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔργον εἶναι τοιοῦτο, πολλῶ ὀλιγώτερον ὁ ὑπὸ ὅλως ἐκτάκτους πολιτικὰς περιστάσεις καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τὸ κράτος ψυχολογικῆς βίας μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Βασιλικοῦ διαγγέλματος ψηφισθεὶς συνταγματικὸς χάρτης· ἡ τριακονταετὴς πεῖρα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ ἐκ τῆς μὴ ἐφαρμογῆς πολλῶν διατάξεων αὐτοῦ τοὺς πάντας πείθει, νομίζομεν, ὅτι θᾶπτον ἢ βράδιον θέλει ἀναγκαίως ἐπιζητηθῇ ἡ ἀναθεώρησις· ἀνάγκη δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ὦμεν παρεσκευασμένοι. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς τοιαύτης μελέτης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς σχετικῆς διατάξεως, ἥς σύνοψιν θέλομεν ἐπιχειρήσῃ νὰ ὠσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ποικίλης Στοᾶς».

Τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγῶνος ψηφισθέντα Συντάγματα δὲν περιεῖχον διατάξεις περὶ ἀναθεωρήσεως αὐτῶν· ἀλλ' αἱ ἔκτακτοι τῆς πατρίδος περιστάσεις ἐπέβαλον ἀλλήλο-διαδόχως τὴν ψήφισιν τεσσάρων Συνταγμάτων: Ἐπιδαύρου (1822), Ἀστρους (1823), Τροιζήνος (1827), Ναυπλίου (1832). Εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Α' ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς Συνελεύσεως ψηφισθὲν Σύνταγμα (1844) οὐδεμίαν ὑπῆρχε διάταξις περὶ Ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, μολοντί κατὰ τὴν ψήφισιν αὐτοῦ ἐλήφθησαν αἱ πλεῖσται τῶν διατάξεων ἐκ τοῦ ἀπὸ 7 Αὐγούστου 1830 γαλλικοῦ, ὅπερ προϋνόει περὶ τῆς

ἀναθεωρήσεως τοῦ ἄρθρ. 23 (ἄρθρ. 68) καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ἀπὸ 7 Φεβρουαρίου 1831 βελγικοῦ, ὅπερ εἰδικῶς διέταττε τὰ δέοντα (ἄρθρ. 131) περὶ τρόπου πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ ὅλου Συντάγματος.

Ἡ ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ σχεδίου τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος 1864 δεκαεπταμελὲς Ἐπιτροπεία ὑπέβαλεν αὐτὸ εἰς τὴν Συνέλευσιν τῇ 23 Δεκεμβρίου 1863 διὰ τοῦ Ῥήγα Παλαμῆδου, δηλώσαντος, ὅτι πρὸς σύνταξιν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως εἶχεν ἐκλεγῇ ἑπταμελὲς Ἐπιτροπεία. Ἐν τῷ σχεδίῳ αἱ περὶ ἀναθεωρήσεως διατάξεις εἶχον διατυπωθῇ εἰς τρία ἄρθρα (Ἐφημερίς Συνελεύσεως Δ', σ. 382).

Τὴν 8ην Μαΐου 1864 ὁ **Ν. Σαρίπολος** ὡς Εἰσηγητὴς ὑπέβαλε τὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσὴν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ πολιτεύματος, ἐν τῇ ὁποίᾳ περὶ τῶν ἄρθρων 115—117 λέγει (αὐτόθι Ε', σ. 47), ὅτι τρεῖς θεωροῖαι ἀνεπύχθησαν, ὅτε προϋτάθῃ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἡ ἐνδεχομένη τοῦ Συντάγματος ἀναθεώρησις. *Κατὰ τοὺς μὲν*, τὸ Σύνταγμα ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ *ἀνώτερον πάσης ἀναθεωρήσεως*· αἱ διατάξεις τοῦ θεμελιώδους νόμου ἔδει νὰ ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πρόληψιν τοῦ ἀμεταβλήτου, διότι οὕτως ἦθελον καταστῇ μᾶλλον σεβασταί. *Κατὰ τοὺς δέ*, τὸ Σύνταγμα ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ οἷον εἶναι, ἥτοι ἔργον ἀνθρώπινον, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐπιδεκτικὸν τελειοποιήσεως καὶ μεταβολῆς ἐν μέρει διὰ τῆς προόδου τοῦ χρόνου ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ· ἀλλ' ἵνα μὴ φέρηται μετὰ κουφότητος ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους νόμου, ἦσαν ἀναγκαῖαι αἱ διὰ τοῦ σχεδίου ζητούμεναι ἐγγυήσεις· ὑπῆρξε καὶ γνώμη τρίτη, καθ' ἣν ἐπὶ θοετίαν ἔδει νὰ παγορευθῇ πᾶσα πρότασις πρὸς ἀναθεώρησιν, καὶ τοῦτο ὅπως δοθῇ ὁ προσήκων χρόνος πρὸς δοκιμὴν τοῦ Συνταγματικοῦ χάριτος.

Ὁ αἰδιδμος **Διομήδης Κυριακός**, ὑποβαλὼν (29 Ἰουλίου 1864) ἰδιαιτέρως παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως σχεδίου, ἐπιδοκιμάζει τὰς ὑπ' αὐτῆς διατυπωθείσας περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος διατάξεις πρὸς ἀποφυγὴν «τῆς διηνεκοῦς ἐμφανίσεως τῆς κυριάρχου ἐξουσίας» καὶ πρὸς πρόληψιν «πάσης προώρου ἢ ἀτόπου προθέσεως εἰς τροπολόγησιν αὐτοῦ» (Παράρτ. τοῦ ἀριθ. 28 τῆς Ἐφημ. Συνελεύσεως Ε', σ. 29).

Τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1864 εἶχεν ἀρχίσῃ ἐπὶ τοῦ 71ου ἁρθρου τοῦ Συντάγματος, — τοῦ περὶ τοῦ ἐκλογίμου τῶν ἀξιωματικῶν προνοοῦντος, — συζήτησις, ἐξακολούθησασα δὲ τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἦτο ἔτι ἐκκρεμὴς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Ὀκτωβρίου, ὅτε ἀνεκινώθη ὑπὸ τοῦ προέδρου ἡ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κ. Κανάρη ἐγγχείρισις τοῦ ἀπὸ 9 Ὀκτωβρίου 1864 Βασιλικῆς διαγγέλματος, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὁποίου ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργοῦ νέον σχέδιον ὡς πρὸς τὰ ἄρθρ. 73—107 (Ἐφημ. Συνελ. Σ', σ. 677), ἐξ ὧν τὸ ἄρθρ. 106 εἶχε τὴν περὶ ἀναθεωρήσεως διατάξιν, τῆς ὁποίας ἡ συζήτησις ἤρξατο περὶ τὸ τέλος τῆς συνεδρίας τῆς 14 Ὀκτωβρίου 1864, ἀλλ' ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ἐφάνη ἐναντία πρὸς ἐξακολούθησιν· ὅθεν, λυθείσης τῆς συνεδρίας, ἐπανελήφθη ἡ συζήτησις τὴν ἐπιούσαν, ὅτε ὁ πρόεδρος ἀνέγνω τὰς ὑποβληθείσας τροπολογίας ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων Ἀννίνου καὶ Βαλτινοῦ.

Τότε πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ πληρεξούσιος **Καλός**, ὅστις δι' ὕφους μελαγχολικοῦ ἤρξατο ὡς ἀκολουθῶς :

«Κύριοι ! Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡμέρα χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως καὶ τὰ πρόσωπα πάντων νὰ ὡσι φαῖδρά· καὶ ὅμως, ἐὰν ξένος τις τῶν παθῶν καὶ συμπαθειῶν μας ῥίψη βλέμμα, ἐντὸς μὲν τοῦ περιβάλλου αὐτοῦ τῆς Συνελεύσεως, θέλει ἰδεῖ τὴν *κατήφειαν*, καταλαβοῦσαν πάντας, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ βλέπει *νέφος μαῦρον*, καταλαβόν τὸν ὀρίζοντα . . . »

Μετὰ τὸ ἐλεγειακὸν τοῦτο προοίμιον ἐκηρύχθη κατ' ἀρχὴν κατὰ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ *Συντάγματος*, κατακρίνας τὴν ἐπιτροπὴν, ἥτις κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σχετικῶν διατάξεων ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὸ βελγικὸν ἢ μᾶλλον, ὡς εἶπε, τὸ Δημοκρατικὸν Σύνταγμα τῆς Γαλλίας τοῦ 1848, καθ' ὅσον, ὅταν ὁ ἡγεμὼν ἐκλεχθῇ παρὰ τοῦ λαοῦ, εἴτε παρ' ἄλλου σώματος ὡς παρ' ἡμῖν, καὶ λάβῃ τὸ σκήπτρον διαδοχικῶς, τότε δὲν ἐπιτρέπεται, — ὡς ἔλεγεν ὁ Καλὸς πρὸς τοὺς πληρεξουσίου, — διὰ νομοθετικῆς πράξεως ἢ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος. Ἐνόμιζεν, ὅτι αἱ ἐν τῷ σχεδίῳ ἀναφερόμεναι ἐγγυήσεις ἦσαν ἀνεπαρκεῖς καὶ ὑποπτοὶ ἐνεκα τῆς μεγάλης *εὐκολίας*, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατο *ῥάνα-θεωρηθῇ* τὸ *Σύνταγμα*. Ὁ ῥήτωρ ἐπίστευεν, ὅτι ἔδει ν' ἀπαλειφθῶσι πᾶσαι αἱ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος διατάξεις, διότι ἤρκει ἡ περὶ ἀφιερώσεως τοῦ Συντάγματος εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων διάταξις.

«Τὸ δικαίωμα, Κύριοι — προσέθετεν ὁ Καλός — ν' ἀντρέψῃ τὸ κακὸν πολίτευμα τὸ ἔχει *μόνος ὁ λαός*· ὁ λαὸς δὲν εἶναι ποιμνιον, τὸ ὁποῖον νάγεται καὶ φέρεται ὑπὸ τοῦ ποιμένος, ὅπου ἂν θέλῃ οὗτος. Τὸ ἔνστικτον, ὅπερ φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ εὖ εἶναι, θέλει τὸν καθοδηγήσῃ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἐπιβλαβὲς καὶ πρόσκομμα εἰς τὴν προαγωγὴν του».

Μετὰ ἐκδρομὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγγλικοῦ Συντάγματος, κατέληξεν ὁ ῥήτωρ εἰπὼν, ὅτι ἐὰν ψφισθῶσιν αἱ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος σχετικαὶ διατάξεις, δὲν ἠθέλομεν ἔχῃ πολίτευμα ἐλεύθερον, ἀλλὰ χάρτην ἀπλοῦν, *μεταβαλλόμενον* ἐκάστοτε κατὰ τὰς διαθέσεις τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν συμβούλων του».

Τὸν Καλόν, κατελθόντα τοῦ βήματος, διεδέχθη ὁ τότε ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς κ. **Θ. Δηλιγιάννης**, λεπτῶς εἰρωνευθεὶς τὸν προαγορεύσαντα διὰ τὸ δραματικὸν τῶν ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας διηγήσεων.

«Οὐδέποτε θέλω παύσῃ νὰ λέγω, ὅτι ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ κυβερνᾶται συνταγματικῶς» . . . «Ἐγὼ πρῶτος, — προσέθηκεν ὁ ῥήτωρ, — ὑπεστήριξα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τοῦ Συντάγματος τὸ σχέδιον, ὅπως εἶναι συντεταγμένον ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς· μέλη τινὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγνωμοδότησαν, ἵνα ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος μείνῃ ἄνευ τινὸς προθεσμίας, ἐγὼ δὲ ἀντέστην καὶ ἐπολέμησα τὴν γνώμην τῶν συναδέλφων μου καὶ εἶπον εἰς αὐτούς, ὅτι πρέπει νὰ ὀρισθῇ χρόνος πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος, καὶ αὐτοῦ ἡ πεῖρα παρουσιάσῃ ἀνάγκην, τότε νὰ ἐπιτρέπεται· ἀλλὰ, Κύριοι, σήμερον δὲν εἰμαι εἰς θέσιν νὰ δώσω τὴν αὐτὴν γνώμην, διότι μετέβαλον αὐτὴν κατὰ τὴν συζήτησιν ἐκάστης τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Ἄν μοι ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῶ ἐπὶ Συντάγματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐφαρμογὴ μοι εἶχε δώσει κατὰ τὸ παρελθὸν πείρᾳν τινα τῶν πραγμάτων, ἴσως δὲν ἤθελον ἔχῃ τὴν γνώμην ταύτην· τὸ Σύνταγμα τοῦ 1843 δὲν ἐφηρμώθη ὑπὸ ἐκείνων, ὅ, ὅποιοι εἶχον τὸ καθήκον νὰ τὸ ἐφαρμόσωσι, καὶ

ἔβλαψε, διότι δὲν ἐφημερόσθη· ἀλλὰ τὰ μέρη αὐτὰ τὰ ὅποια ἐφημερόσθησαν δὲν μοι ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ σκεφθῶ, ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταβληθῶσιν· ἀλλὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 62, τὸ ὅποιον σεῖς ἐψηφίσατε, εἶναι ἔργον νέον· εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦτο νέαι ἰδέαι, νέαι θεωρίαι καθιδρύθησαν, νέοι κανόνες συντάξεως τῆς πολιτείας εἰσῆχθησαν, καὶ θεωρῶ, Κύριοι, ὅτι δὲν πρέπει νὰ δεσμεύσωμεν τὴν πατρίδα εἰς τὰς νέας ταύτας ἰδέας χωρὶς νὰ ἀφήτῳμεν αὐτὴν ἐλευθέραν νὰ ὠφελῇ ἅπὸ τὴν πείραν, χωρὶς νὰ ἰδῶμεν, ἂν αἱ νέαι αὐταὶ ἰδέαι ᾖναι ἐφαρμοσταὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀποκρούω τὰς ἐπαναστάσεις καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τὰς προλαμβάνω· τὰς ἀνέχομαι δὲ τότε μόνον, ὅταν ᾖναι ἀπόρροια τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἀναγνωρίζω τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 62· εἶχον πεποιθήσιν περὶ τῆς ἀριστείας ταύτης· ἀλλὰ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ὠθῶ τὴν πατρίδα μου αἰωνίως εἰς τὰς πεripeteίας τῶν ἐπαναστάσεων...»

Μετὰ ταῦτα εἰς ἀπόδειξιν τῆς ταχείας ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος ἔφερε τὸ παράδειγμα τῆς ψηφισθείσης ἤδη διατάξεως πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἀμέσου καθολικῆς καὶ μυστικῆς διὰ σφαιριδίων ψηφοφορίας ὡς πρὸς τὰς δημοτικὰς ἀρχάς (ἄρθ. 105), ὅπερ ἐθεώρησεν ἀνεφάρμοστον, καὶ διὰ τοῦτο ὑπέβαλεν ὡς προσθήκην εἰς τὸ συζητούμενον ἄρθρον τροπολογίαν, καθ' ἣν ἡ σχετικὴ διάταξις ἐπετρέπετο ἀναθεωρηθῆ καὶ κατὰ τὴν πρώτην βουλευτικὴν Σύνοδον, ἂν τὰ τρία τέταρτα τῶν παρόντων βουλευτῶν ἤθελον τὸ ζητήσῃ.

Ὁ **Ζέρδας** ἐκηρύχθη κατὰ τῆς ἀναθεωρήσεως, διότι, κατ' αὐτόν, τὸ περατωθὲν τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως ἔργον ἦτο τοιοῦτον, ὥστε : «μὰ τὸν Θεόν, —εἶπεν,—ἀμφιβάλλω, ἂν ἐπαρουσιάσθῃ καὶ ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα».

Ὁ **Γ. Ἀννινος** ὑπεστήριξεν ἐνθέρμως τὴν παρ' αὐτοῦ ὑποβληθεῖσαν τροπολογίαν, καθ' ἣν προετάρη ἡ μετὰ παρέλευσιν πενταετίας ἀναθεώρησις τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων καθ' ὧρισμένας διατυπώσεις.

Ὁ πληρεξούσιος κ. **Βαλτινὸς** ὠμίλησε μετὰ μείζονος πειστικότητος πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν προτάσεων περὶ ἀπαγορεύσεως πάσης ἀναθεωρήσεως. Ἀπολύτως, εἶπεν, ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος, δὲν φαίνεται ἀναγκαία ἡ ἀναθεώρησις τῆς μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ καταρτισθείσης συμβάσεως· ἀλλ' ὁ κόσμος δὲν μένει πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, νέαι δὲ ἰδέαι δύνανται νὰ ἐπιβάλλωσιν ὡς ἀπαραίτητον αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι. Ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1862 ἐγένετο, διότι εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 δὲν ἀνεγράφετο διάταξις τις, εὐκόλυνουσα τὴν ἀναθεώρησιν.

«Εἰς τὸ Σύνταγμα ἐκεῖνο, —προσέθηκεν ὁ ῥήτωρ,—*κλεισμένον* καὶ *σφραγισμένον*, ὅπως ἦτο, δὲν ἔμεινεν ἄλλη χαμμία ἐλπίς παρὰ ἡ ἐπανάστασις. Λέγεται παρὰ πάντων, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἐχθρόν σου τὸν ἀσπονδότερον ἄφησε μίαν θύραν ἀνοικτήν· καὶ ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὅστις σκέπτεται νὰ νικήσῃ κατὰ κράτος ἕνα ἐχθρόν, τῷ ἀφήνει μίαν διόδον πρὸς ὑποχώρησιν, ἵνα μὴ τὸν στενοχωρήσῃ πάρα πολὺ καὶ τὸν καταστήσῃ μανιώδη καὶ κατὰ συνέπειαν ἥρωα ἐνεκα τῆς ἀπελπισίας».

Ἐξετάζων τὰς δυσχερείας, εἰς ἃς θέλει εὑρεθῇ ἡ Βουλὴ κατὰ τὴν ἀναθεώρησιν διὰ τοῦ ὑποβληθέντος σχεδίου, νομίζει ὅτι, «οὕτω θὰ ἔχωμεν διαδόχους Βουλὰς, αἱ ὅποιαὶ θὰ ἐκφράζωνται ἐπὶ τῶν προηγουμένων· ποτὲ δὲν θὰ φθάσωμεν εἰς ἕν σημεῖον, διότι δὲν θὰ συμφωνήσωσι κατὰ τὰς

ιδέας καὶ ἐπομένως διὰ τῆς ἐγγραφῆς τοῦ ἄρθρου τούτου ἡ ἀναθεώρησις καταστρέφεται καθ' ὅλοκληρίαν».

Ἄλλ' εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους ἀπαντᾷ ὁ **Παππαμειχαλόπουλος**, ὅτι ὁ τὴν ἀναθεώρησιν ἀποφασίζων νόμος θέλει ἀπλῶς καὶ μόνον εἶπει ὅτι ἀεπιτρέπεται αὕτη, χωρὶς νὰ ὀρίξη καὶ τᾶρθρα. Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης δὲν πείθεται ὁ ἐξακολουθήσας τὴν ἀγόρευσιν τοῦ **Βαλτινός**, ὅστις προσθέτει, ὅτι ἡ Βουλὴ μόνον περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως ὠρισμένων διατάξεων ὀφείλει ν' ἀποφαινηται, ἀλλὰ τὴν ἀναθεώρησιν ἀνάγκη νὰ ψηφίσωσι *πληρεξούσιοι*, ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς βουλευτάς, διότι αἱ Βουλαι εἶνε ἐπικίνδυνοι, νὰ ἔχωσι *συντακτικὰ δικαιώματα*. Ἐν τέλει συνιστᾷ εἰς τὴν Συνέλευσιν νὰ ψηφίσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποβληθεῖσαν τροπολογίαν, δι' ἧς προέτεινε τὴν μετὰ παρέλευσιν τριακονταετίας ἀναθεώρησιν.

Τὸν λόγον ἔλαθεν ὁ ἐκ Ζακύνθου πληρεξούσιος **Κ. Λομβάρδος**, οὐχὶ μελαγχολικός, ὡς ὁ Καλός, ἀλλὰ τὸυναντίον *φαιδρὸς καὶ χαίρων*, ὡς ὁ ἴδιος εἶπε, διότι τὸ συντακτικὸν ἔργον, προωρισμένον τὸ πολὺ «διὰ τὴν παρούσαν γενεάν» συνετελέσθη. «Ἦθελεν εἶσθαι, προσέθηκε, δι' ἐμὲ ἀπελπισία, ἐὰν ἡδυνάμην νὰ πεισθῶ, ὅτι πράγματι τὸ πολιτεῦμα τοῦτο θέλει μεταδοθῇ ἀναλλοίωτον εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, θέλει ἐξακολουθῇ νὰ ὑπάρξῃ, ὡς ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως νὰ μὴν ἔχῃ ἀνάγκην ἄλλου πολιτεύματος παρὰ τούτου. Ἀλλὰ ἄλλη ἐλπίς, ἄλλη πεποιθήσις, μὲ κυριεύει».

Τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, ὅχι μόνον δὲν τὴν ἐφοβεῖτο, ἔλεγεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθεώρει ὡς μίαν τῶν ἐγγυήσεων τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ τάξει. Ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Λαὸς καὶ οὐχὶ ὁ βασιλεὺς ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν καὶ τοῦτο, ὅπως προβῇ ἐν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, οὐχὶ δὲ πρὸς περιορισμὸν τῶν ἐλευθεριῶν. Ἄλλ' ὑπεστήριξεν ἐκθύμως, ὅτι τὴν ἀναθεώρησιν δὲν δύναται νὰ τὴν ἐμπιστευθῇ εἰς ἄλλο σῶμα ἐκτὸς *Συνελεύσεως* ἐπὶ τούτῳ — «ad hoc, ὡς λέγουν» — καλουμένης πρὸς ἀναθεώρησιν «καὶ μίαν τοιαύτην Συνέλευσιν ἐστὲ βέβαιοι καμμία Κυβέρνησις δὲν θέλει ῥαδιουργήσῃ», ἔλεγεν, ὑποβάλλων τὴν παρ' αὐτοῦ ἀναπτυχθεῖσαν τροπολογίαν, οὐσιωδῶς διαφέρουσαν ὅλων τῶν λοιπῶν, διότι δι' αὐτῆς ἀντιτίθετο ἡ ἀναθεώρησις εἰς *Συνέλευσιν*.

Ἡ συζήτησις ἐφαίνετο ἐγγίζουσα εἰς τὸ τέρμα· οἱ πληρεξούσιοι, κεκμηκότες ἐκ τῶν ἀγορεύσεων καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συνήθως μὴ ἐγρηγορότων, καὶ ἐπὶ τοιούτων ἐτι ζητημάτων, πάντοτε δὲ ἀνυπομονούντων, ἐξηκόντιζον τὸ : «Ἐφωτίσθημεν, Κύριε Πρόεδρε». — Ἄλλ' ὁ πληρεξούσιος κ. **Γεώργιος Μίλησης**, διακρίνας ὅτι ἡ πρότασις τῆς Ἐπιτροπῆς ἔτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ καταποντισθῇ ὑπὸ τῆς χαλαζῆς τῶν ἄλλων τροπολογιῶν, ἀνέρχεται εἰς τὸ βῆμα, ὅπως ὑποστηρίξῃ αὐτὴν ἐκθύμως, τροπολογηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ μόνον ἐφ' ὅσον ἀπητεῖτο, ἕνεκα τῆς καταργήσεως τῆς Γερουσίας καὶ τῆς ψηφίσεως σχετικῶν τινῶν διατάξεων. Ἡ ἀγόρευσις τοῦ ἔχει τὴν μεγαλειτέραν σημασίαν ὅλων τῶν λοιπῶν, οὐ μόνον διότι ἡ τροπολογία αὐτοῦ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, ἀλλὰ

καὶ διότι ἦτο ἡ σαφεστερά πασῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος διατάξεως.

Λυπούμενοι εἰλικρινῶς, διότι ἐλλείψει χώρου ἀδυνατοῦμεν νὰ παραθέσωμεν ὁλόκληρον τὴν εὐγλωττον, καλλιπετὴ καὶ σθεναρὰν ὁμιλίαν, ἀρκούμεθα εἰς ἐλαχίστας περικοπὰς.

Ἐν τῷ Συντάγματι ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν διατάξεις : *θεμελιῶδεις*, οὐσιαστικάι, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τοῦ πολιτεύματος, μένουσιν ἀναλλοίωτοι καὶ διατάξεις *μὴ οὐσιώδεις* αἵτινες ὑπόκεινται εἰς τὸ ῥεῦμα τῆς προόδου. Ἡ ἀναθεωρησις δὲν πρέπει νὰ θίγῃ τὰς θεμελιῶδεις διατάξεις τοῦ Συντάγματος· δὲν δύναται π. χ. ἡ Συνέλευσις ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ ἔργου τῆς νὰ δώσῃ τὸ δικαίωμα εἰς οἰονδήποτε ἄλλο σῶμα νὰ τὸ ἀνατρέψῃ ἐκ βάθρων, καὶ ἀντὶ τοῦ Συντάγματος νὰ ἐγκαθιδρύσῃ δημοκρατίαν ἢ ἀπόλυτον Μοναρχίαν, διότι τοῦτο μόνον δι' ἐπαναστάσεων τοῦ λαοῦ δύναται νὰ γίνῃ. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ γίνῃ ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος καὶ αἱ ριζικαί, αἱ θεμελιώδεις, νὰ μείνωσιν ἀναλλοίωτοι, περιφρουρούμεναι ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως. Ἄν δέ ποτε ἡ πρόοδος φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀναγκασίαν τὴν μεταβολὴν τῶν ριζικῶν τούτων διατάξεων, δὲν εἶνε ἔργον ὡμῶν νὰ τὸ καθιερώσωμεν ἐνταῦθα, ἀλλ' εἶνε ἔργον τοῦ λαοῦ... «Συμπεραίνων, λοιπόν, Κύριοι, λέγω, ὅτι ἀφίσταται ἡ τροπολογία μου οὐσιωδῶς, ἀπὸ τῆς τροπολογίας τῶν κ. κ. ὑπουργῶν, κατὰ μέγα μέρος δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ κ. Βαλτινοῦ· διακρίνεται δὲ τῆς τροπολογίας τοῦ κ. Λομβάρδου, καθόσον δὲν ὀνομάζει τὸ ἀναθεωρητικὸν Σῶμα *Synéléusair*, ἀλλὰ *Bouλήn*. Τὴν παραδίδω ἐπομένως εἰς τὴν ψῆφον τῆς Συνελεύσεως».

Τελευταῖος πάντων ἀπὸ τοῦ βήματος ὠμίλησεν ὁ **Ἀλ. Κουμουνοδωρος** (ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν), ὅστις ἐνθέρμως ὑπεστήριξε τὴν περὶ ἀναθεωρήσεως πρότασιν καὶ ἐκηρύχθη κατὰ τῆς προτάσεως τοῦ Λομβάρδου, διότι αἱ *Συνελεύσεις* δὲν νομοθετοῦνται, ἀλλ' εἶνε «τέκνα τῆς ἐπαραστάσεως». Κατερχόμενος τοῦ βήματος συνιστᾷ νὰ ψηφισθῇ τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως νομοσχέδιον.

Ἡ Συνέλευσις, μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν ἐρωτηθεῖσα, ἀπήντησε δι' ἀναστάσεως, ὅτι «*Ἐφωτίσθη*». — Ὁ πληρεξούσιος Βαλτινὸς δηλοῖ, ὅτι τὴν τροπολογίαν του συγχωνεύει μὲ τὴν τοῦ κ. Μίληση. Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, ὅστις ἦτο ὁ νῦν ἐξ Αἰγιαλείας βουλευτὴς κ. Ἰω. Μεσσηνέζης, ὑπομιμνήσκει τὴν τροπολογίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἀναγινώσκει δὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς γενομένας τροπολογίας ὑπὸ τῶν Λομβάρδου, Γ. Μίληση καὶ Θεοδ. Δηλιγιάννη· ἐπίσης τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Γλαράκη ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως :

«Τὸ παρὸν Σύνταγμα εἶνε ἀμετάβλητον, δύναται δὲ μόνον νὰ μεταρρυθμισθῇ καθόλου ἢ ἐν μέρει ὑπὸ τακτικῆς συντακτικῆς Συνελεύσεως, ἥτις θέλει ἀποτελεσθῇ ἐκ διπλασίου ἀριθμοῦ τῶν Βουλευτῶν».

Ἐπὶ τέλει ἀναγινώσκειται ἡ τροπολογία τῶν πληρεξουσίων Ἀννίων. — Ἐπὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ ζητήματος ζητοῦσι νὰ ἀγορεύσωσι τινες. — Ὁ πληρεξούσιος κ. **Ἰάλεμος**, ὅστις κατὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργοῦ ἐν διακοπῇ εἶχε προτείνῃ τὴν ἀπάλειψιν τῶν περὶ ἀναθεωρήσεως διατάξεων, προσθετεῖ ἀπὸ τῆς θέσεώς του ταῦτα καὶ μόνον.

Ἐπρότεινα, —εἶπεν ὁ κ. Ἰάλεμος— τὴν ἀπάλειψιν τοῦ ἄρθρου, διότι τὸ δικαίωμα τῆς ἀναθεωρήσεως τὸ θεωρῶ ἐναντίον τῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ Συντάγματι, καὶ διότι ἂν ἡ διάθεσις τοῦ ἡγεμόνος ᾖ ναι εἰλικρινής, καλεῖ τὸν λαὸν πρὸς διόρθω-

σιν τῶν κακῶς κειμένων· ἂν δὲν ἦναι, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἤθελον ἐγγραφῇ ὄχι εἰς τὸ Σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πλάκας τοῦ Μωυσέως, ἥθελε τὰ παραβιάσει».

Ἄρχεται ἡ ψηφοφορία. Ἡ Συνέλευσις, ἐρωτηθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω τοῦ κ. Ἰαλέμου προτάσεως πρὸς ἀπάλειψιν τῶν σχετικῶν διατάξεων περὶ ἀναθεωρήσεως, ἀποφαίνεται κατ' αὐτῆς, ὀλίγων ἐγερθέντων εἰς τὴν προεδρικὴν πρόσκλησιν.

Ἡ Συνέλευσις προέκειτο νὰ ἐρωτηθῇ ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ Κ. Λομβάρδου, ὅτε ὁ **Δ. Βουδούρης** προκαλεῖ τὸν πληρεξούσιον Ζακύνθου νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐν αὐτῇ λέξιν «νόμου», ἣτις ἀπαιτεῖ ἀπαραιτήτως τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κύρωσιν· μετὰ τὰς ἐπὶ τούτων δοθείσας ἐξηγήσεις, ὁ Πρόεδρος ἐρωτᾷ τὴν Συνέλευσιν ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ Κ. Λομβάρδου. Ἐγείρονται πολλοί, ἀλλ' ἐγερθείσης ἀμφιβολίας ὑπὸ τινων, γίνεται ψηφοφορία κατ' ὀνομαστικὴν κλήσιν, καθ' ἣν ἀπεδείχθη μὴ ὑπάρχουσα ἀπόλυτος πλειοψηφία, διότι ἐψηφοφόρησαν ἐν ὧν 294, ἐξ ὧν 143 εἶπον **ὄχι**, 146 **ναί** καὶ 5 ἡρνήθησαν ψῆφον.

Ὑπαρχούσης διαφωνίας, ἐὰν πρέπη νὰ ἐπαναληφθῇ τὴν ἐπιούσαν ἡ ψηφοφορία, ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη τοῦ Καλοῦ, ὅπως γίνη αὕτη ἀμέσως· ἀλλὰ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀπαρτία, διότι εὗρέθησαν παρόντες μόνον 189.

Ὁ **Καλὸς** μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ψηφοφορίας: «Θὰ τὴν καταστρέψουν τὴν βασιλείαν, λέγει, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον». Τὰ ἀκροατήρια χειροκροτοῦσιν· ὁ πρόεδρος ἀπαντᾷ: «Ἀφήσατε τὴν Βασιλείαν. Ἀπαρτία δὲν ὑπάρχει».

Τὴν ἐπιούσαν (16 Ὀκτωβρίου 1864) ὁ **Πρόεδρος**, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Συνεδριάσεως, ἀποπειρᾶται νὰ ανακοινώσῃ πρότασιν τοῦ Θεοφίλου, ἰσχυρισθέντος, ὅτι κατὰ λᾶθος δὲν εἶχεν ἀναγνωσθῇ ἐν καιρῷ· ἀλλὰ διακόπτεται ὑπὸ τινων πληρεξουσίων, παρατηρησάντων, ὅτι αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐκκρεμοῦς ψηφοφορίας.

Ἀναγινώσκειται αὖθις ἡ πρότασις τοῦ Κ. Λομβάρδου, ἀλλὰ παρετηρήθη, ὅτι ἡ συνεδρίασις ἐξαιρετικῶς εἶχεν ἀρχίσῃ ἐνωρίτερον τοῦ συνήθους καὶ καλὸν ἦτο ν' ἀναμείνωσιν ἐπ' ὀλίγον. Συναινέσεως τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Κρυμουνδούρου, γίνεται βραδύτερον ἡ ψηφοφορία, καθ' ἣν ἐκ τῶν 296 ψηφοφορησάντων 143 εἶπον **ναί**, 151 εἶπον **ὄχι** καὶ 2 ἡρνήθησαν ψῆφον.

Εἶτα ἀναγινώσκειται ἡ πρότασις τοῦ Θεοφίλου καὶ κατόπιν ἡ τοῦ κ. **Μίληση**, ἔχουσα ὡς ἀκολούθως:

«Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναθεώρησις ὁλοκλήρου τοῦ Συντάγματος. Ὁρισμέναι ὅμως διατάξεις αὐτοῦ ἐκ τῶν μὴ θεμελιωδῶν δύνανται νὰ ἀναθεωρηθῶσιν, ἀλλ' ἀφ' οὗ παρέλθωσι 10 ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του, καὶ ἀφ' οὗ μετὰ ταῦτα βεβαιωθῇ προσηκόντως ἡ ἀνάγκη αὕτη.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναθεωρήσεως θεωρεῖται βεβαία, ἐὰν ἡ Βουλὴ κατὰ δύο συνεχεῖς βουλευτικὰς περιόδους διὰ τῶν  $\frac{5}{4}$  τῶν ψήφων τοῦ ὅλου αὐτῆς ἀριθμοῦ ζητήσῃ τὴν ἀνα-

θεώρησιν δι' ιδίας πράξεως, ὀρίζουσας τὰς ἀναθεωρητέας διατάξεις.

Ἀποφασισθείσης τῆς ἀναθεωρήσεως, διαλύεται ἡ ὑφ' ἐστῶσα Βουλὴ καὶ συγκαλεῖται νέα εἰδικῶς πρὸς τοῦτο, συγκειμένη ἐκ διπλασίου ἀριθμοῦ βουλευτῶν, ἥτις ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν ἀναθεωρουμένων διατάξεων».

Ὁ Καλὸς νομίζει, ὅτι ἀπωτέρα εἶναι ἡ τοῦ κ. Μίληση. Ὁ Θεόφιλος συγχωνεύει τὴν πρότασίν του πρὸς τὴν τοῦ κ. Μίληση.

Ὁ κ. **Καλλιγᾶς** προτείνει νὰ ἐρωτηθῇ ἡ Συνέλευσις, ἐὰν θέλῃ νὰ διαιρεθῇ ἡ πρότασις τοῦ κ. Μίληση.

«Μὲ συγχωρεῖτε τὸν λόγον, κύριε Πρόεδρε—λέγει ὁ **Καλὸς**—ἀρκεῖ ὅτι ἐδολιεύσατε τὴν ψηφοφορίαν χθές· ἀρκεῖ καὶ τοῦτο μόνον». — «Ὅτι λέγετε ἐναντίον μου—ἀπαντᾷ ὁ Πρόεδρος—τὸ ἀποδίδω εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνων οἱ ὅποιοι τὸ λέγουν». — **Καλλιγᾶς**. Ἡ διαίρεσις. . . (θόρυβος μέγας). — **Καλὸς** καὶ **Χρηστόπουλος**. Δὲν ὑπάρχει διαίρεσις.

— Ὁ κ. **Καλλιγᾶς** ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ βήματος. — **Πολλοί**. (ἐξ ἀριστερῶν). Κάτω! Κάτω! (ποδοκροτήματα). — **Πετρινός**.

Ὑποβάλλει πρότασιν νὰ τῷ ἀπαγορευθῇ ὁ λόγος, (θόρυβος παρατεταμένος ἐξ ἀριστερῶν). — **Σαρίπολος**. Ἀναγνώσατε τὸ ἄρθρον τοῦ κανονισμοῦ. — **Πολλοί** (ἐξ ἀριστερῶν). Ν' ἀρχίσῃ ἡ ψηφοφορία. — Ὁ κ. **Καλλιγᾶς** καταβαίνει τοῦ βήματος (θόρυβος παρατεταμένος).

Καταπαύσαντος τοῦ θορύβου, ὁ **πρόεδρος** ὑπομνησκει, ὅτι τὴν προτεράλαν εἶχεν ἀποφασισθῇ, προκειμένου περὶ τῆς προτάσεως τοῦ Λομβάρδου, τὸ μὴ διαιρετὸν· ἀλλ' ὅτι ἤδη ὁ κ. Καλλιγᾶς προτείνει νὰ διαιρεθῇ ἡ τοῦ κ. Μίληση. Ἀντιλέγουσιν οἱ κ.κ. **Θ. Δηλιγιάννης, Καλὸς**, καὶ ἕτεροι· ἡ Συνέλευσις ἐρωτᾶται· ἐγείρονται ὀλίγοι. Μετὰ τοῦτο τίθεται εἰς ψηφοφορίαν ἡ πρότασις τοῦ κ. Μίληση, ἥτις δι' ἀναστάσεως ἐγένετο δεκτὴ.

— Ὁ **Πρόεδρος** ἡτοιμάζετο νὰ ἐρωτήσῃ τὴν Συνέλευσιν ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἁρθρου, ὅπερ ἐκάλεσε καὶ τὸ σπουδαιότερον ὄλων, ὅτε ὁ **Ῥπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν** (Α. Κουμουνοῦρος) προτείνει ὡς ἐξαίρεσιν τοῦ ψηφισθέντος κανόνος τὴν ἀναθεώρησιν τῆς διατάξεως περὶ τῆς ψηφοφορίας διὰ σφαιριδίων ὡς πρὸς τὰς δημαρεσίας. Ὁ κ. **Γλαράκης** ζητεῖ νὰ προστεθῇ διάταξις περὶ ἀναθεωρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Ὁ Πρόεδρος ἀποπειρᾶται τὴν ἀνάγνωσιν τῶν υποβληθεισῶν προτάσεων, ἀλλὰ πρὶν ἢ τελειώσῃ αὐτὴν διακόπτεται ὑπὸ τοῦ **Λομβάρδου**, ὅστις «διὰ καθ' ἐνδεχόμενον» ζητεῖ τὴν ὀνομαστικὴν κλήσιν. Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ ὁ **Νομικὸς**. — Ὁ κ. **Ἰάλεμος** ἐγχειρίζει πρότασιν τῷ Προέδρῳ, ὅστις, δυσανασχετῶν, λέγει: «Πάλιν νέας προτάσεις!» — «Εἶναι πολὺ ἀναγκαῖα», ἀπαντᾷ ὁ Ἰάλεμος. — Ὁ **Πρόεδρος** ἀναγινώσκει τὴν πρότασίν του, ἔχουσαν ὡς ἀκολούθως:

«Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναθεώρησις τοῦ περὶ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας κεφαλαίου εἰς τὴν προσεχῇ βουλευτικὴν περιόδον, ἂν τὸ ζητήσωσι τὰ  $\frac{3}{4}$  τῆς Βουλῆς».

Ἐρωτᾶται ἡ Συνέλευσις ἐπὶ τῶν προτάσεων πρῶτον τοῦ κ. Δηλιγιάννη καὶ εἶτα τοῦ Α. Κουμουνδούρου. Ἀπορρίπτει ἀμφοτέρως. — Ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Ἰαλέμου : «Ἐγείρονται πολλοί, —κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως, —ζητωκραυγαὶ καὶ χειροκροτήματα καὶ φωναί: «Παρεδέχθη», «Παρεδέχθη». — Ἐγείρονται καὶ ἕτεροι τινὲς χειροκροτήσεις παρατεταμέναι καὶ ζητωκραυγαὶ ἐπαυλημέναι, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου. Συγχρόνως τινὲς ἐγειρόμενοι ζητοῦσιν ὀνομαστικὴν κλῆσιν». — Ὁ πρόεδρος λέγει: «Ἀναγγέλλω εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅτι δὲν ἡδυνάμην νάναγγείλω, οὔτε μέχρι τινὸς νά ἐννοήσω ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου, ὅτι ἡ Συνέλευσις ἐπὶ τέλουςπαρεδέχθη τὴν πρότασιν». (Ἐπαυλημένα χειροκροτήματα καὶ ζητωκραυγαί).

Οὕτως αἱ ἐν ἰσχύϊ διατάξεις τῶν ἄρθρων 107 καὶ 108 τοῦ Συντάγματος εἶναι αἱ ψφισθεῖσαι προτάσεις τῶν πληρεξουσίων τῆς Συνελεύσεως κ. κ. Γ. Μίληση καὶ Ὁδ. Ἰαλέμου, ἐπελθούσης, κατὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ λεκτικοῦ, τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν λέξεων εἰς μὲν τὴν πρώτην ἀντὶ «ἐπὶ τῶν ἀναθεωρουμένων διατάξεων» αἱ ἀκόλουθοι «Ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων» εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀντὶ τῆς λέξεως «κεφαλαίου» ἡ λέξις «ἄρθρου».

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' ἐν τῷ ἀπὸ 31 Ὀκτωβρίου 1864 πρὸς τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν διαγγέλλματι αὐτοῦ, ἀναγνωσθέντι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 2 Νοεμβρίου 1864, παρεκάλει αὐτήν, ὅπως καταλληλότερον ἐξεύρη τρόπον ἀναθεωρήσεως· ἀλλ' ἡ Συνέλευσις τῇ προτάσει τοῦ Θρ. Ζαήμη ἀπήντησε (6 Νοεμ. 1864), καὶ τὴν ἀπόφασίν τῆς ἀνεκοίνωσε διὰ δωδεκαμελοῦς ἐπιτροπείας εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι δὲν δύναται νά μεταβάλῃ τὸ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος ἄρθρον, «ὥς μὴ ἐξευροῦσα καταλληλότερον ἄλλον τρόπον» (Ἐφημ. Συνελεύσεως. Σ' σ. 1037). Οὕτω παρεδόθη εἰς ἐφαρμογὴν τὸ συντακτικὸν τῶν πληρεξουσίων τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως ἔργον, ἐδημοσιεύθη δὲν τῷ φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τῆς 17 Νοεμβρίου 1864 ὑπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἄρθρων 107—8 κατὰ πάσης ἐπιθέσεως.

Ἔτος μόλις εἶχε συμπληρωθῇ, ὅτε ἡ Βουλὴ συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρ. 108 τοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20ῆς Νοεμβρίου 1865 ἐψήφισε διὰ ψήφων 119 κατὰ 24, ἀρνηθέντων ψήφον 4 βουλευτῶν, τὴν κατάργησιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Πρὸς τοῦτο ἐξεδόθη ὁ νόμος ΡΙΒ' τῆς 25 Νοεμβρίου 1865, ὅστις φέρει κατὰ τὴν δημοσίευσίν του τὰς ὑπογραφὰς τοῦ πρωθυπουργοῦ Ε. Δεληγιώργη καὶ τῶν ὑπουργῶν Δ. Χρηστίδου, Δ. Γρίβα, Σ. Ἀντωνοπούλου καὶ Α. Μαυρομιχάλη.

Μετὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸν τῶν περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας 5 ἄρθρων (83—86 καὶ 108), ἐξ οὗ ἡ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ βασιλείῳ ὠφέλεια ἡμφισθητήθη, ὁ Συνταγματικὸς χάρτης μένει ἀκέραιος, ὡς χάρις τοῦλάχιστον κατὰ τὰ ὑπολειπόμενα αὐτοῦ 105 ἄρθρα. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔπαθον —εἶναι ἀληθές,—ἐν τῇ νοσηρᾷ αὐτοῦ ἐφαρμογῇ πναιμίαν, οὐχ ἥττον κατατάσσονται ἔτι πάντα μετὰξὺ τῶν ζώντων. Πολλοὶ ὁμως ἐξέφρασαν γνώμην περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως καὶ ἴσως

ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ ἱστορικῇ σκιαγραφίᾳ σκόπιμον εἶναι νὰ ὑπομνήσωμεν τὰς περὶ τοῦτου διατυπωθείσας γνώμας, καὶ — καθόσον ἡμεῖς γνωρίζομεν αὐτὰς — κατὰ χρονολογικὴν τάξιν.

Ὁ ἀείμνηστος Ν. Σαρίπολος, εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπείας πρὸς σύνταξιν σχεδίου τοῦ πολιτεύματος, καθηγητὴς δέ, ὡς γνωστόν, τοῦ Συνταγματικοῦ δικαίου ἐν τῇ Νομικῇ σχολῇ, οὕτινος τὴν γνώμην ἐν τῇ Συνελεύσει παρεθέσαμεν ἀνωτέρω εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν ὑποβληθεῖσαν ἐκθεσιν, φαίνεται, ὅτι ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν πείρας ἐπίσθη νὰ καταδικάσῃ ἐν τῷ περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου συγγράμματι αὐτοῦ (§ 944) τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ Συντάγματος.

Ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἄλλοτε ἐν Χαλκίδι συντασσομένη «Εὐβοίᾳ» πολλάκις ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ φύλλον τῆς 3ης Μαρτίου 1877, ἐδημοσιεύσαμεν ἄρθρον ὅπερ, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐντυπώσεων ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ ἐν νεανικῇ ζωηρότητι, ἐπεγράφομεν ὑπὸ τὸν ἀπειλητικὸν τίτλον «ἡ λαίμητόρους ἢ ἔθνοςυνέλευσιν».

Κατὰ τὸν Ἰούλιον 1879 ἐδημοσιεύθη ἀνωλύτως ἐν τῇ «Ἐφημερίδι» τῶν Ἀθηνῶν ἄρθρον, ὅπερ μετὰ βασιμότητος ἀπεδόθη εἰς τὸν διαπρεπῆ πολιτευτὴν κ. Ἰωάννην Μεσσηνέζην ὅστις ἔκτοτε ἐγένετο ὁ διαπρύσιος κήρυξ ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ἴσως διότι ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς προέδρου ἐν τῇ Συνελεύσει κατὰ τὴν συζήτησιν καὶ ψήφισιν τοῦ θεμελιώδους ἡμῶν νόμου, ἦτο ὁ ἀρμοδιώτερος κριτὴς τοῦ θνησιγενοῦς τέκνου τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Συντακτικῆς Συνελεύσεως. Τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Μεσσηνέζης εἶχομεν ἀνατυπώσῃ μετὰ συστάσεων καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ «Εὐβοίᾳ» τῆς 26 Ἰουλίου 1879.

Ὁ κ. Μεσσηνέζης δὲν ἔπαυσεν ἐργαζόμενος πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς γνώμης του καὶ ἐν τῇ Βουλῇ, διότι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1884 ὑπέβαλε πρότασιν περὶ ἐκλογῆς δεκαπενταμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν προτάσεως περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος· ἀλλ', ἐκτὸς τῆς παρὰ τοῦ ἰδίου γενομένης ἀναπτύξεως, οὐδεμίᾳ ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο συζήτησις.

Ἡ φωνὴ τοῦ βουλευτοῦ Αἰγιαλείας δὲν εὔρεν ἡχῶ ἐν τῇ Βουλῇ. Δὲν εἶχεν ἔτι, φαίνεται, ὀριμάσει ἡ ἰδέα, τοῦ ἐκ τῆς ἀναθεωρήσεως φαρμάκου, ἴσως ὡς ἐκ τῶν ἐλπίδων τῆς τῶν πάντων νομοθετικῆς ἀναμορφώσεως. Τότε ἐκεῖνος ἐτρέπη τὴν πρὸς τὸν Τύπον ἄγουσιν. Κατὰ τὰ τέλη δὲ Μαρτίου καὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1885 ἤρξατο δημοσιογραφικὴν ἐκστρατείαν ἐν τῷ «Αἰῶνι», δημοσιεύσας ἐν αὐτῷ σειρὰν ἄρθρων, ὧν τινα ἀνεδημοσιεύθησαν καὶ ἐν τῷ «Χρόνῳ Ἀθηνῶν» (4 Ἀπριλ. 1885), ὅστις ἐν τῷ προγράμματί του εἶχεν ἀναγράψῃ καὶ τὸ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος θέμα, περὶ οὗ ἐδημοσίευσεν καὶ συνέντευξιν μετὰ τοῦ **Ἀθανασίου Πετμεζᾶ**, τότε βουλευτοῦ Καλαβρύτων (13 Ἰουλίου 1885), τοῦ ἐκφράσαντος τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναθεώρησις οὐχὶ διὰ τῆς τηρήσεως *δ.λωρ τῶν τύπων* τοῦ ἄρθρ. 107 τοῦ Συντάγματος «ἐὰν οἱ τὰ πρῶτα φέροντες πολιτευταὶ

συνεννοηθῶσι», — διότι κατ' αὐτὸν ἡ σημερινὴ τῶν πραγμάτων κατάστασις παρατεινομένη μᾶς ἄγει «ἢ πρὸς ἐπανάστασιν ἢ πρὸς ὑποδοῦλωσιν». Κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀθ. Πετμεζᾶ δηλωθέντων ἐγράφησάν τινα εἰς τὴν «Σημαίαν» τοῦ Βόλου, συντασσομένην τότε ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Καλαποθάκη.

Ἐπίσης ἐν τῷ «Χρόνῳ Ἀθηνῶν» ἐδημοσιεύθη συνέντευξις (15 Ἰουλ. 1885) μετὰ τοῦ κ. Ἰω. Μεσσηνέζη, ὅστις, ὥσον ἐνθέρμως ὑπεστήριξε τὴν κατὰ τὰς συνταγματικὰς διατυπώσεις ἀναθεώρησιν, τοσοῦτον ἀπέκρουσε πάντοτε τὴν σύγκλησιν Συντακτικῆς Συνελεύσεως: «Μακρὰν ὁμῶς, πρὸς Θεοῦ, — εἶπε πρὸς τὸν συνεργάτην τοῦ «Χρόνου Ἀθηνῶν», — Ἔθνοςυνελεύσεως, περιβεβλημένης δι' ἀπεριόριστον ἐξουσίαν».

Ἐκτοτε καὶ ἄλλοι ἔλαβον ἀφορμὴν παρεμπιπτόντως νὰ ὑποδείξωσι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναθεωρήσεως εἰς διάφορα δημοσιεύματα ἢ εἰς ἄρθρα ἐφημερίδων· καὶ ἐν τῇ Βουλῇ δὲ ὁ βουλευτὴς Ἀττικῆς κ. Ἀντ. Ζυγομαλάς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4 Δεκεμβρίου 1893, συζητουμένου τοῦ νόμου περὶ ὑπηρεσίας τῶν Ἐθνικῶν δανείων, ἔθιξε τὸ ζήτημα τοῦτο. Καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀπορρήτου τῶν ἐπιστολῶν μελέτην ἐπὶ τοῦ ἁρθρου 20 τοῦ Συντάγματος (Θέμις Δ', σελ. 486). Ἐπίσης ἐν τῷ συμπεράσματι τεσσάρων ἐνυπογράφων πολιτικῶν ἁρθρων, δημοσιευθέντων ἐν τῇ «Ἐστίᾳ» (2—5 Δεκεμβρίου 1894).

Τελευταῖον εἰς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Ταῦγετος» ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Μηνύτορι» τῶν Ἀθηνῶν σειρὰν ἁρθρων (1. 2. 6. 7 Σεπτ. 1894), συνιστῶν, ὅτι εἶνε «ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ κληθῇ ὡς οἷόν τε τάχιστα Συντακτικὴ Συνέλευσις, ἐὰν θέλωμεν νὰ σωθῶμεν», εἰς ᾗ ἡ «Ἐγερσις» τοῦ Ἀργστολίου ἀπήντησε (17 Σεπτ. 1894), ὅτι: «Πληρεξούσιοι ρουσφετολογοῦντες θ' ἀποθῶσιν οἱ νεκροθάπται τῆς πατρίδος».

Ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρήσεως ἐμμέσως ἐδήλωσαν γνώμην καὶ ὅσοι εἰδικῶς ζητοῦσι τὴν μεταβολὴν Συνταγματικῶν τινων διατάξεων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Γερουσίας, π. χ. ὁ κ. **Γ. Μαυρογιάννης**, δημοσιεύσας ἐν τῇ «Ἐστίᾳ» (1 Μαΐου 1894) ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Πρωθυπουργοὶ δικτάτορες» καὶ ἕτερον (22 Ἰουλίου 1894) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπὶ δύο βουλαῖς ὥσπερ ἀγκύραις».

Ἐνταῦθα λήγει κατ' ἀνάγκην ἡ παρ' ἡμῶν ἐπιχειρηθεῖσα χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Ποικίλης Στοᾶς* ἀσθενὲς ἱστορικὴ σκιαγραφία τοῦ ἁρθρου 107 τοῦ Συντάγματος, ἐφ' ὅσον αὕτη ἦτο ἐφικτὴ ἐν στήλαις ἡμερολογίου. Ὑπολείπονται νὰ ἐξετασθῶσι πολλὰ, πολλὰ ζητήματα, πρὶν ἢ δυνηθῶμεν νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ἡμέτερον συμπέρασμα· διότι πρὸ παντὸς ἀνάγκη: α') ἀναλύσεως τῆς διδομένης εἰς τὴν ἰσχύουσαν διάταξιν ἐρμηνείας ἐν γένει· β') τῆς διαιρέσεως τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων ὡς μὴ θεμελιωδῶν καὶ τῶν μὴ δεκτικῶν ἀναθεωρήσεως κατὰ τὸ Σύνταγμα· γ') τῆς ἀναπτύξεως τῶν πρὸς ἀναθεώρησιν διατυπώσεων κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀνεφίκτου κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἕνεκα πολιτικῶν δυσχερειῶν· δ') τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος κατὰ πόσον εἶναι δεδικαιολογημένη ἢ μὴ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῶν ἀπεριόριστων τοῦ λαοῦ κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἢ σύγκλησις Ἐθνο-

συνελεύσεως καὶ ὅποια ἔσονται τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἐὰν δηλαδὴ ἐν συγκληθησομένῃ Ἐθνοσυνελεύσει θέλουσι περιορισθῇ ἢ οὐ αἱ συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι, ἢ ἐὰν συμφέρῃ μόνον νὰ κανονισθῶσιν ἐπὶ ἐδραίων βάσεων αἱ ἡδὴ ἀναγεγραμμέναι· καὶ τέλος εἴ) τῆς μελέτης τῶν ἰσχυόντων εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ κράτη ἑν συγκρίσει πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν καὶ μετὰ ἱστορικὴν τοῦ ὅλου συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐξέτασιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἐψήφισεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις μέχρι σήμερον.

Τῶν θεμάτων ὁμῶς τούτων, καθ' ἑαυτὰ τε καὶ ὑπὸ καθαρὰν ἐπιστημονικὴν ἔποψιν σπουδαιοτάτων, ὑψίστην δ' ἐχόντων πρακτικὴν σημασίαν ὡς πρὸς τε τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον, οὐ μόνον τῆς μικρᾶς αὐτῆς ἐλευθέρως γωνίας, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ—τὴν ἐξέτασιν ἀναβάλλομεν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

Ὅτι δυνάμεθα ἀπὸ τοῦδε μετὰ θάρρους νὰ ὑποστηρίξωμεν εἶναι, ὅτι ἡγικεν ἡ ὥρα πρὸς ἀρτίαν καὶ γενικὴν συζήτησιν ἐν τε τῷ Τύπῳ καὶ ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος θέματος, διότι εἶνε ἀναντίλεκτον πλέον καὶ ἀτυχῶς ἐκ τῶν πραγμάτων βεβαιωμένον, ὅτι ἡ πολιτικὴ νόσος σιδηροδρομικῶς προχωρεῖ καὶ ὅτι, ἂν μὴ ληφθῶσι ριζικὰ θεραπευτικὰ μέτρα, βεβαίως ἐπίκεινται ἐθνικὰ δυστυχήματα. Ἐὰν ἀπηλπίσθημεν περὶ νομοθετικῆς ὁργανώσεως ἀρμονικῆς πρὸς τὸ πολίτευμα καὶ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς τῶν συνταγματικῶν ἐξουσιῶν συμπράξεως, ἴσως οὐδὲν ὑπολείπεται ἡμῖν θέμα συζήτησεως ἐκτὸς τοῦ τῆς συνταγματικῆς ἀναθεωρήσεως.

Ἐν τῇ Συντακτικῇ Συνελεύσει οἱ πλείστοι τῶν πληρεξουσίων ἐνόμισαν τὸν θησαυρὸν τοῦ Συνταγματικοῦ χάρτου ἐξασφαλισθέντα διὰ τοῦ κλειθροῦ τοῦ 107ου ἄρθρου. Ὑπῆρξαν καὶ τινες φοβούμενοι, ὅτι ἡ θύρα δὲν ἦτο ἀσφαλής, ἀνεπιφυλάκτως δηλώσαντες μάλιστα τοὺς φόβους τῶν περὶ τῶν ἐπιθέσεων, ἐκ μέρους τῶν μὴ παραδεχομένων, ὅτι τὸ ἔργον ἐκεῖνο ὑπῆρξε τέλειον καὶ ὅτι ἡ γῆ δὲν ἔσται ἀκίνητος μετὰ τὴν τελευταίαν ψηφοφορίαν τῆς Συνελεύσεως!

Νομίζομεν, ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή νὰ ἐξετασθῇ, ἐὰν τὸ 107ον ἄρθρον ἐπιτρέπη τὴν εἴσοδον εἰς τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν πρὸς ἐνάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τῆς διὰ Βουλῆς ἢ διὰ Συνελεύσεως ἐπίσης ἐὰν ὑπάρχῃ ἡ ἀνάγκη τῆς διαρρήξεως τοῦ κλειθροῦ, ὅπερ ἐνέκλεισε τὸ οὐδέποτε, κατὰ τὸν Laboulaye, περιοριζόμενον δικαίωμα τοῦ κυριάρχου Λαοῦ πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

<sup>1</sup> Ἀρίστη συμβολὴ πρὸς μελέτην συγκριτικὴν τῶν συνταγματικῶν διατάξεων εἶνε τὸ τελευταῖον (1893) δημοσιευθὲν ἔργον τοῦ κ. Ch. Borgeaud, τιμηθὲν ὑπὸ τῆς Νομικῆς σχολῆς τῶν Παρισίων ἐν τῷ διαγωνίσματι Rossi τῷ 1892 ὑπὸ τὸν τίτλον «Etablissement et Révision des Constitutions en Amérique et en Europe», οὗτινος εἰλικρινῶς λυπούμεθα, μὴ νομίζοντες κατάλληλον ἐνταῦθα τὸν χώρον, ὅπως δώσωμεν λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν.